

Kubassek, János¹

Kőrösi Csoma Sándor utazásai, tudományos életműve és hatása a földrajz nézőpontjából

Alexander Csoma de Kőrös's journeys, scientific oeuvre and influence
from the point of view of geography

ABSZTRAKT

Kőrösi Csoma Sándor életművét számos tudományág tekinti a magáénak. Tudományos eredményei kapcsolódnak a nyelvészethez, az orientalisztikához, a tibetológiához, az indológiához, a vallástörténethez és a buddhizmushoz. A magyarok őshazája iránti érdeklődését Budai Ézsaiás, Pray György cikkei és Blumenbach göttingeni professzor előadásai keltették fel benne. Elsajátította a tibeti nyelvet és az európai tudósok által addig nem ismert tibeti szakirodalom felhasználásával, valamint személyes utazási tapasztalatai alapján megírta „*Tibetország földleírása tibeti kútforrások szerint*” című értekezését. A mű fontos adatokat és megállapításokat tartalmaz a tibeti tartományok, a gazdaság és a természet, az ásványkincsek és a folyók, tavak, jégárak jellegzetességeiről. Kőrösi Csoma Sándor jelentős szellemi hatást gyakorolt a magyar geográfusokra. Lóczy Lajos, Baktay Ervin, Cholnoky Jenő, Kádár László és Balázs Dénes egyaránt nagyra becsülte a munkásságát. Emlékét a Magyar Földrajzi Társaság egy róla elnevezett kitüntető éremmel őrzi. Szobrát a Magyar Földrajzi Múzeum kertjében 1984-ben állították fel.

Kulcsszavak: Nagyenyed, geográfia, Göttingen, Tibetország, utazások, földrajzi környezet

ABSTRACT

Many disciplines consider the oeuvre of Alexander Csoma de Kőrös as belonging to their field of expertise. His scholarly achievements are indeed related to linguistics, oriental studies, Tibetology, Indology as well as the history of religion, and Buddhism. Csoma de Kőrös's interest in the original homeland of Hungarians was aroused by the articles of Ézsaiás Budai, György Pray and the lectures of Professor Blumenbach from the University of Göttingen. He mastered the Tibetan language and, using Tibetan literature hitherto unknown to European scholars, as well as his personal travel experience, he wrote a dissertation entitled “*Land Survey of Tibet in Accordance with Tibetan Sources*.” The paper contains important data on the characteristics of the Tibetan provinces discussing their economy and environment, as well as their mineral resources, rivers, lakes, and glaciers. Alexander Csoma de Kőrös had a significant intellectual influence on Hungarian geographers. Lajos Lóczy, Ervin Baktay, Jenő Cholnoky, László Kádár and Dénes Balázs all greatly valued his work. The Hungarian Geographical Society immortalized its memory with a laudatory medal. His statue was erected in the garden of the Hungarian Geographical Museum in 1984.

Keywords: Tibetan Land, geographers, journeys, geographical environment, Nagyenyed, Göttingen

¹ PhD, geographer, science historian, director of the Hungarian Geographical Museum. 2030 Érd, Budai út 4. Telefon: 06- 23-363-036. E-mail: info@foldrajzimuzeum.hu and kubassek.janos@gmail.com.

BEVEZETÉS

Kőrösi Csoma Sándor – a maga korában – a legnagyobb távolságot megtevő magyar utazó volt, akinek jórészt magányosan megtett vándorlásai és tudományos munkássága korán kivívták kortársai elismerését. Közismert, hogy emberi jellemvonásai, magatartása, hazaszeretete és utazói teljesítményei kora számos szellemóriását, gróf Széchenyi Istvánt és báró Eötvös Józsefet – az első felelős magyar kormány, a Batthyány Lajos vezette kormány két későbbi miniszterét – készítette méltató és megható megszólalásra. Az őshazakutatás, a nyelvészet, az orientalisztika, az indológia, a tibetológia, a vallástörténet, a buddhizmus kutatásának szakemberei gyakran idézik eredményeit. Nemzetközi viszonylatban elsősorban az angolszász világban – főleg Indiában és Nagy-Britanniában – tartják számon munkásságát.

Kevésbé ismeretes, hogy Kőrösi Csoma Sándor a természettudományok területén is maradandó értékeket hozott létre. A legváltozatosabb tájakon eltérő, olykor szélsőséges éghajlati-időjárási körülmények között, olykor nagyon nehéz, sivatagi vagy magashegységi terepviszonyokat leküzdvé haladt célja felé. Az Ázsia belsejében feltételezett hajdani magyar őshaza elérése érdekében számos országgal, népcsoporttal, nyelvvel, vallással, kultúrával került közvetlen kapcsolatba. Életműve több ponton szorosan kapcsolódik a geográfiához. Sokrétű szellemi hatása kimutatható a magyar földrajztudomány kimagasló, nemzetközileg elismert személyiségei, Déchy Mór, Lóczy Lajos, Bakhtay Ervin, Cholnoky Jenő, Kádár László és Balázs Dénes gondolkodásában és munkásságában. A jelen vizsgálat kapcsolódik abba a kutatási ívbe, amely részben a Modern Geográfia hasábjain India társadalmi-gazdasági-környezeti szféráinak elemzésével összefüggésben a hazai geográfiában – már korábban is – megjelent (Nemes, 2016; Singh, 2015; Singh, 2014; Fazekas, 2014; Wilhelm, 2008; Wilhelm & Zagyi, 2016; Kiss-Csapó, 2009).

MÓDSZEREK

Az elsősorban orientalistaként, tibetológusként és őshazakutatóként számon tartott Kőrösi Csoma Sándor életműve számos ponton kapcsolódott a földrajzhoz, illetve jelentős hatást gyakorolt földrajztudósok gondolkodására. E tény kevésbé ismert a hazai köztudatban. A jelen írásmű szerzője áttekintette a Csoma-életműre vonatkozó elsődleges forrásokat, és ezek alapján elemezte a geográfiához kapcsolódó, személyekre, szellemi hatásokra vonatkozó adatokat. Külön figyelmet szentelt a Kőrösi Csoma Sándor utazásaival kapcsolatos terepi leírásoknak és helyszíneknek, valamint a korabeli, Csomától származó, a Bengáli Ázsiai Társaság kiadásában Calcuttában megjelent, eredeti, tibeti nyelvű forrásokon alapuló Tibet-leírásnak. Földrajzi nézőpontból elemezte a Csomával kapcsolatos későbbi, jeles magyar geográfusok értékeléseit. A szerző megállapításaihoz hozzájárultak a dél-ázsiai utazásai során a Nyugat-Himalájában és Bengáliában, Kőrösi Csoma Sándor tevékenységének legfontosabb helyszínein szerzett személyes élményei és tapasztalatai.

EREDMÉNYEK

A kezdeti lépések szülőföldjén, Erdélyben

Kőrösi Csoma Sándor Erdély egyik távoli kis falvában, Csomakörösön, a Háromszéki-havasok közelségében született 1784-ben. Szülőfalujából kisgyermekként tett kirándulásokat a környéken. Felfedezői kíváncsiságát ez a festői, olykor igen zord hegyvidéki földrajzi környezet ösztönözte. Kisgyermekként hozzáédződött a nehéz gyalogláshoz, a Kárpátok hirtelen megjelenő, veszedelmes,

olykor emberéleteket kioltó hideg szélviharához, a nemeréhez. Unokatestvére, a szilágysági református lelkipásztor, Csoma József jegyezte meg róla: „... *ha egyszer gyaloglásnak indult, a cél előtt soha meg nem pihent.*” (Kubassek, 1999).

Tanárai és a család – egyszerű székely földművesek – felismerték rendkívüli tudásvágyát, szorgalmát és tehetségét, mely magasan kiemelkedett a többi gyereké közül, és falusi tanárai javaslatára a híres református nagyenyedi Bethlen Kollégiumba (1. ábra) írárták, hogy a tanulás révén képes legyen kitörni a szegényes falusi világból. Csoma diáktársa, mezőkövesdi Újfalvy Sándor jegyezte fel: „*Kőrösi székely katona szegény szülőktől származott. Tíz éves korában gyalog kísérte atyja Enyedre. Az úton egy magyar forintot költött rá. De soha többet azután.*” (Baktay, 1962).

A nagyenyedi Bethlen Kollégiumba nyúlnak vissza Csoma földrajzi stúdiumainak a gyökerei. Az indiai brit gyarmat határánál, Kennedy brit százados felszólítására 1825. január 28-án megírta máig egyetlen ismeretes önéletrajzát. A brit indiai határállomáson, Szabathuban vetette papírra az alábbi sorokat: „*A liberális tudományok között legkedveltebbjeim voltak a nyelvészet, a földleírás és a történelem [...] hajlamom a fentemlített tudományok felé ösztönzött és arra késztetett, hogy tágabb tért keressek behatóbb művelésük végett.*” (Duka, 1885).

1. ábra: A nagyenyedi Bethlen Kollégium épülete
Figure 1. The Building of the Bethlen College in Nagyenyed

Forrás: a szerző saját felvétele
Source: own photo

Az eredeti életrajzot a Bengáli Ázsiai Társaság archívumában, Kalkuttában őrzik. A gróf Széchenyi Béla vezette, 1877–1880-as kelet-ázsiai expedíció geológus tagja, Lóczy Lajos elsőként találta meg (Lóczy, 1886), de egy esztendővel később tette közzé, mint Duka Tivadar, a brit hadsereg orvosa, Csoma első életrajzírója. A forrás fontos, közvetlen bizonyíték arra nézve, hogy a geográfia Csoma életének egyik meghatározó vezérfonala volt.

A nagyenyedi Bethlen Kollégiumban Csoma földrajztanára volt Benkő Ferenc (1745–1816), aki német egyetemeken, Freibergben és Göttingenben tanult, és jelentős tudományos szakirodalmi munkásságot fejtett ki. Ő írta meg az első magyar nyelvű ásványtani szakkönyvet, mely „*Magyar mineralógia*” címen jelent meg (Benkő, 1786).

Számos ázsiai vonatkozású földrajzi leírást adott ki. Figyelemorientáló műve, a „*Napkeleti utazók*” olyan ázsiai útleírásokat tartalmaz, melyek Csomára sem lehettek hatástalanok. A „természethistória” professzoraként Benkő Ferenc olyan szilárd alapokat adott tanítványainak, melyek Csoma későbbi munkásságában is érzékelhetők (Kubassek, 1999, 1985, 1992, 1999, 2019a, 2019b).

Göttingeni tanulmányok és ösztöndíjak

Csoma életének fontos szakasza kötődik a Göttingeni Egyetemhez (2. ábra), ahol 1816. április 11. és 1818. július 29. között folytatott tanulmányokat. A Göttingeni Egyetem meghatározó szellemi hatást gyakorolt a magyar tudományos élet számos jeles személyiségére. Kőrösi Csoma itt érett tudóssá, itt vált kutatóvá. Tájékozódásában szinte szárnyakat kapott, és olyan távlatok nyíltak meg előtte, melyek Erdélyben elképzelhetetlenek voltak.

2. ábra: A göttingeni egyetem épülete

Figure 2. The building of the university in Göttingen

Forrás: a szerző saját felvétele

Source: own photo

Közismertek a jeles göttingeni német tudósokhoz, Heeren és Eichorn professzorokhoz kötődő szoros kapcsolatai. Göttingenben ismerhette meg Nibur arábiai és indiai utazásainak hátterét, szervezési, előkészítési részleteit és megvalósításának körülményeit. Frigyes dán király göttingeni professzorok ajánlására adott pénzügyi segítséget Nibur keleti utazásaihoz.

A Göttingeni Egyetemi Könyvtár számos ázsiai útleírást őrzött, melyek fontos ösztöndíjak lehettek Csoma érdeklődésére, célkitűzéseinek kialakítására.

Csoma tanárai közül Johann Fridrich Blumenbach (1752–1840) nevét kell kiemelni, mert előadásaiban ő tett említést arról, hogy a magyarok a kínai évkönyvekben szereplő uiguroktól származhatnak. Szerinte a magyarság ősrököneinek leszármazottai valahol Dzsungáriában élhettek, de hogy pontosan hol, azt a jövő kutatási feladatának tartotta.

A közlések nem lehettek újak, mert Nagyenyeden a Bethlen Kollégium könyvtárában hozzáférhetőek voltak Pray György és Budai Ézsaiás hasonló feltételezéseket közreadó munkái.

A két tanintézetben egymástól függetlenül kapott, de egyfelé mutató orientációs irányok felerősítették egymást és segítették Kőrösi Csoma Sándor őshazakutatási és utazási terveinek a megfogalmazását, illetve a konkrét célkitűzéseket.

Tibetországnak földleírása – a legfontosabb bizonyíték a földrajz területén

Csomát nemcsak a megtett útvonal tekintélyes hosszúsága – összesen több mint 12 ezer kilométer! –, hanem az általa írt, úttörő jelentőségű tudományos dolgozat is méltán teszi érdemessé arra, hogy a geográfusok is tiszteljék és a magukénak tekintsék. Kőrösi Csoma Sándor az első európai tudós, aki a Nyugati-Himalájában, Kis-Tibetben, Ladak és Zanszkár tartományokban – a történelmi Kasmír (3. ábra) ma Indiához tartozó részén – életvitelszerűen töltött hosszabb időt. E távoli térségben, igen nehéz terepviszonyok között helyszíni tanulmányokat folytatott, illetve közvetlen tapasztalatokat szerezhetett, a tibeti nyelv ismeretében pedig eredeti írásos forrásokhoz juthatott.

3. ábra: Kasmíri táj: a Sindh folyó völgye
Figure 3. Landscape in Kashmir: valley of the Sindh river

Forrás: a szerző saját felvétele
Source: own photo

Munkájának becses gyümölcse a Bengáli Ázsiai Társaság folyóiratában közreadott, Tibetországnak leírása, tibeti kútforrások szerint című tanulmánya, melyet első ízben magyar nyelven Duka Tivadar tett közzé (Duka, 1885). A tanulmány részletesen taglalja Tibet és környezete domborzati, vízrajzi és népességi viszonyait. Tibet központi fennsíkját U-tsang néven emlegeti. (Sajnos, semmilyen térképet nem mellékel, és ez a fogyatékoság megnehezíti a területek egymástól való pontos elhatárolását. Kétségtelen tény, hogy akkoriban egy térkép külföldi általi birtoklása önmagában a kémkedés bizonyítékeként is értelmezhető lehetett volna a gyanakvó természetű, földjük függetlenségét minden áron megőrizni akaró tibetiek szemében).

Figyelme kiterjed a településekre, a mezőgazdasági termelésre, a termesztendő növények előfordulására, az éghajlati, időjárási körülményekre, a kereskedelmi útvonalakra, az árucserére, a kolostorokra és az egymással való viszonyra, ellentétekre, háborúskodásokra.

A politikai földrajz első nyomelemeit vélhetjük felismerni az alábbi sorokban: „*Ladak tartomány hajdani neve Mar-yul, maiglan is saját fejedelme alatt áll, de a chinaiai politikai irányához alkalmazkodni kénytelen. Zanskar, Purik és Nubra kerületekre van felosztva Ladak tartomány összes lakossága a huszezer családot nem haladja meg. Fele része ezeknek mohamedán vallású, mégpedig Shia felekezetű. Leh (slé) a tartomány fővárosa, fejedelmi székhely és tekintélyes város...*”

E területeket Csoma bejárta, de olyan vidékről is ad hírt, ahová személyesen nem juthatott el. Bhutánt így mutatja be: „*Bhutánország (Lhopató) lakosai nyelvük, vallásuk és politikai összeköttetések folytán Tibethez tartoznak, de szokásaikban és viseletükben sokat elsajátítottak az indiaiaktól*

s általában sokkal többet adnak a tisztaságra, mint a tibetiek [...]. Bhután lakosai elkorcsosult tibeti nyelven beszélnek, de bírnak vallásos intézetekkel és nagyszámú könyvvel, vallásférfaik a tibeti nyelvben és irodalomban jártasak. Vallásra nézve buddhisták, még pedig az úgynevezett Brukpa vagy Dukpa felekezethez tartoznak.”

A fenti sorok jelzik, hogy Csoma milyen sokrétű figyelmet fordított a leírt országokra. Híradásai részletesek, korrektek, pontosak és találóak.

A természeti jelenségeket sem hagyta figyelmen kívül. Feltehetően ő az első, aki egy tibeti geográfus működéséről tudósít, valószínűleg írásbeli források és elmondások alapján: „Ásvány- és gyógyvizek Az U és a Tsang tartományok területén találtak hővizű források, melyek bőrbajoknál a köszvény gyógykezelésénél használatnak, de a Mapham tavától keletre fekvő bérczek között ily meleg forrás nagy számban találhatók, különösen van ott egy földhorpadás, melyből folytonos gőztömeg párolog s időszakonként forró víz tör ki nagy zajjal s sugára 12 láb magasságra lövell.” (Duka, 1885).

Lehetetlen nem érzékelni az önkéntelen párhuzamot Kőrösi Csoma Sándor szülőföldjével, Kovásznával, melynek gyógyvizeit és a környező ásványvízforrásokat, borvizeket nemcsak a Székelyföldön, hanem egész Erdélyben, sőt az egész Kárpát-medencében ismerték. Csoma az utóvulkáni működést reprezentáló, aktív, gyakran morajlással kísért iszapkitöréseket produkáló kovásznai Pokolsár közelében nőtt fel, és kicsiny gyerekként láthatta a természet erőinek a működését.

Az erdélyi ércbányák párhuzamát idézik az alábbi sorok: „Bányákat csak ritkán mívelnek Tibetben. Nari és Gugé tartományok éjszakai részein aranyport szedegetnek, Zanskar és Beltistan tartományok területein pedig a folyam medréből mossák ki. Ha a lakosok a bányák műveléséhez értenének, sok helyen aranyat, ezüstöt, vasat, rezet és ónt találnának.”

Csomát gyermekkori, természetközeli szerzett élményei, az erdélyi földrajzi környezet hatása egész életén át végigkísérték. Bethlenfalvy Géza több előadásában mutatott rá, hogy a himalájai, az európaiatól eltérő földrajzi környezet, Ladak mennyire meghatározta és egyben korlátozta Csoma életstílusát, tájékozódását, személyes kapcsolatteremtési lehetőségeit és szokásait, például. a táplálkozását.

Kőrösi Csoma Sándor szellemi hatása a geográfia művelőire

Kőrösi Csoma Sándor ázsiai utazásai nagy hatást gyakoroltak kortársaira, de az utókor számos híres egyéniségére is. Közéleti személyiségek, tudósok, írók, költők, festőművészek, szobrászok alkotásaikkal állítottak emléket a nemzetközi hírű világjáróknak, aki körül valószínű kultusz alakult ki. A sorból a geográfia jeles magyar művelői sem maradtak ki.

Déchy Mór, a Kaukázus feltáró kutatója elzarándokolt a dardzsilingi síremlékhez, s hírt adott arról a földcsuszamlásról, mely a temetőben az angolok által emelt síremlék is érintette. Lóczy Lajos közreadta Csoma Szabathuban 1825. január 28-án írt első és egyetlen önéletrajzát, melyet Calcuttában, a Bengáli Ázsiai Társaság székházában (4. ábra) talált meg.

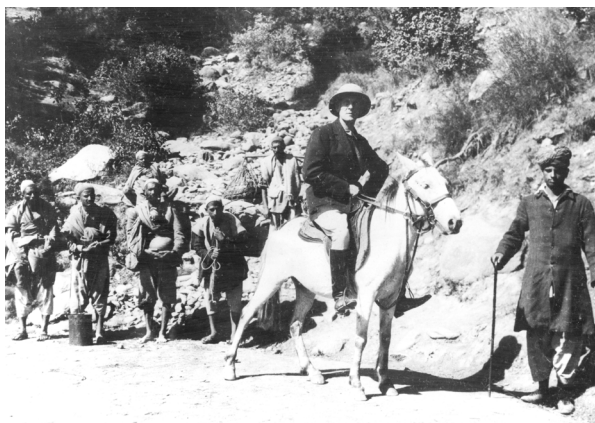
Baktay Ervin 1928-ban saját elhatározás alapján, önerőből, állami támogatás nélkül végigjárta Csoma indiai útvonalát (5. ábra), és a nyugat-himalájai kolostorok, Zangla és Phuktal (6. ábra) felkeresésével elsőként adott plasztikus, érzékletes képet arról a zord magashegyi földrajzi környezetről, melyben a székely tudós élt és dolgozott. Örökbecsű munkája, A világ tetején című, eredeti fényképekkel illusztrált útleírása a Magyar Földrajzi Társaság könyvsorozatának talán legolvasottabb köteteként vált népszerűvé (Baktay, 1930). Később két önálló könyvet szentelt Kőrösi Csoma Sándor életútjának bemutatására (Baktay, 1942, 1962).

4. ábra: A Bengáli Ázsiai Társaság székháza Calcuttában
Figure 4. The Building of the Asiatic Society in Calcutta

Forrás: a szerző saját felvétele
Source: own photo

5. ábra: Baktay Ervin kasmíri muszlim kísérelével Nyugat-Tibetben
Figure 5. Ervin Baktay and his Kashmirian escorts in Western Tibet

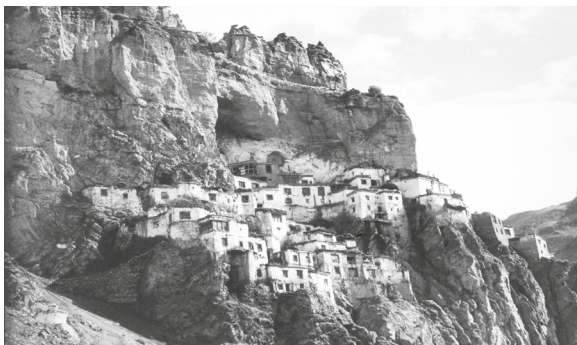

Forrás: Baktay (1930)
Source: Baktay (1930)

Az általa szerkesztett Földgömb című földrajzi ismeretterjesztő folyóiratban többször népszerűsítette Csomát, akit az ifjúság elé állított, mint példaképet. Baktay Ervin munkásságának Csomára vonatkozó részleteit és jelentőségét Bethlenfalvy Géza Érden, a Magyar Földrajzi Múzeumban szervezett konferencián részletesen elemezte (Bethlenfalvy, 1991).

Baktay hatására Cholnoky Jenő is intenzíven foglalkozott Körösi Csoma Sándor személyiségével, göttingeni tartózkodásával (Cholnoky, 1942a) és egy életrajzi kötettel tisztelgett munkásságának (Cholnoky, 1942b). Az ő kezdeményezésére 1942-ben közadakozásból készült el Antal Károly szobrászművész Körösi Csoma Sándort ábrázoló szobra, mely négy évtizeden át egy kőbányai sírkőfaragó telepén rejtőzködött (Kubassek, 1985). A szobrot 1984-ben – még az alkotóművész életében – sikerült felkutatni és felállítani Érden, a Magyar Földrajzi Múzeum kertjében (7. ábra).

6. ábra: A phuktali buddhista kolostor épületegyüttese
Figure 6. The building complex of the Buddhist Monastery in Phuktal

Forrás: a szerző saját felvétele
Source: own photo

7. ábra: Kőrösi Csoma Sándor szobra Érden, a Magyar Földrajzi Múzeum kertjében
Figure 7. Csoma de Kőrös' statue in the garden of the Hungarian Geographical Museum, Érd

Forrás: a szerző saját felvétele
Source: own photo

Kádár László debreceni professzor előadásában és tudománytörténeti speciálkollégiumán gyakran emlegette Kőrösi Csomát, akit a táj kutatás hazai úttörőjének tartott. Az ő gondolatai inspirálták Magyar Lajos erdélyi költőt, akinek híres Csoma-versét hét nyelvre – köztük hindire – lefordítottatta, és eljuttatta a világ számos egyetemének földrajzi tanszékeire, majd bemutatta az 1971-ben Indiában rendezett Földrajzi Világkongresszuson.

Kovácsnai kötődései okán külön figyelmet fordított Csoma származására, családi körülményeire, születési dátumára (Kádár, 1974). A Magyar Földrajzi Múzeum megalapítója, Balázs Dénes számos előadásában fejezte ki tiszteletét a székely vándor iránt, akinek arcképe, Budai György fametszete érdligeti otthonának íróasztala mellett volt elhelyezve. Balázs Dénes adott hírt Kőrösi Csoma elvezetettnek hitt, Japánban őrzött szobráról (Balázs, 1981).

Halála után megjelent önéletrajzában vallott arról, hogy világjárásai során hátizsákkal, szerény körülmények közepette, sok nélkülözéstől szenvedve mindig Kőrösi Csoma Sándort tekintette példaképének (Balázs, 1995). A Magyar Földrajzi Társaság egyik patinás kitüntetése, a Kőrösi Csoma Sándor-érem azon geográfusok munkásságát hivatott elismerni, akik utazásaikkal, publikációikkal, személyes kapcsolatteremtő munkájukkal segítik a földrajz értékeinek hazai és külföldi érvényesítését és elismertetését.

IRODALOMJEGYZÉK

- Baktay, E. (1930). *A világ tetején*. Magyar Földrajzi Társaság könyvtára sorozat, Lampel R. (Wodianer F. és fiai).
- Baktay, E. (1942). *Háromszéktől a Himalájáig. Kőrösi Csoma Sándor életútja*. Vörösváry Kiadóvállalat.
- Baktay, E. (1962). *Kőrösi Csoma Sándor*. Gondolat Kiadó.
- Balázs, D. (1981). Megvan Kőrösi Csoma Sándor japáni szobra. *Magyar Nemzet*, február 25.
- Balázs, D. (szerk.) (1993). *Magyar utazók lexikona*. Panoráma Kiadó.
- Balázs, D. (1995). *Életem – utazásaim*. Szerzői kiadás.
- Benkő, F. (1786). *Magyar mineralógia*. Kolozsvár.
- Bethlenfalvy, G. (é.n.) Alexander Csoma de Kőrös in Ladak. Kőrösi Csoma Sándor Szimpózium, kézirat, 7–25.
- Bethlenfalvy, G. (1991). Baktay Ervin szerepe a Kőrösi Csoma kutatásban. *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok*, 9, 11–14.
- Cholnoky, J. (1942a). Kőrösi Csoma Sándor Göttingenben. *Turán*, 25, 8–20.
- Cholnoky, J. (1942b). *Kőrösi Csoma Sándor*. Athenaeum Nyomda.
- Cholnoky, J. (1943). Kőrösi Csoma Sándor szobrának elhelyezése. *Turán*, 26, 5–7.
- Duka, T. (1885). *Kőrösi Csoma Sándor dolgozatai*. Magyar Tudományos Akadémia.
- Fazekas, B. (2014). A 2014-es indiai parlamenti választások értékelése. *Modern Geográfia*, 9(3), 95–100.
- Kádár, L. (1974). Adalékok Kőrösi Csoma Sándor származási rejtélyének megoldásához. *Keletkutatás*, 2(1), 193–211.
- Kiss-Csapó, G. (2009). Hogyan vélekednek Ladakhban a modernizációról? Egy interjú-vizsgálat tanulságai. *Modern Geográfia*, 4(3), 1–26.
- Kubassek, J. (1985). Kőrösi Csoma Sándor szobra Érdén. *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok*, 1, 11–16.
- Kubassek, J. (1992). Kőrösi Csoma Sándor és a geográfia. *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok*, 11, 3–8.
- Kubassek, J. (1999). *A Himalája magyar remetéje, Kőrösi Csoma Sándor életútja kortörténeti és földrajzi háttérrel*. Magyar Östörténeti Kutató és Kiadó Kft.
- Kubassek, J. (2019a). A székelly tudós végnapjai: Legendás síremlék. *Élet és Tudomány*, 74(26), 806–809.
- Kubassek, J. (2019b). Kőrösi Csoma nyugóhelye: Világhírű zarándokhely a Himalája ölelésében. *Élet és Tudomány*, 74(27), 840–842.

- Lóczy, L. (1886). *A Khinai Birodalom természeti viszonyainak és országainak leírása*. Királyi Magyar Természettudományi Társulat.
- Nemes, V. (2016). A nemi arányok eltolódásának vizsgálata Indiában. *Modern Geográfia*, 11(1), 3–22.
- Singh, N. (2014). Mapping metropolises in India. *Modern Geográfia*, 9(3), 77–93.
- Singh, R. (2015). Regional disparities in the post reform India. *Modern Geográfia*, 10(2), 41–68.
- Wilhelm, Z. (2008). Adatok az indiai urbanizáció folyamatának vizsgálatához. *Modern Geográfia*, 3(2), 152–209.
- Wilhelm, Z., & Zagyai, N. (2016). An essential synopsis of a prominent scholarly life-work. [Review of the volume *Geography, Development, Public Policy: Select Essays of Gopal Krishan*, edited by S. Kant, & N. Singh]. *Modern Geográfia*, 11(1), 1–2.

Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Ne változtasd! 4.0 nemzetközi licence-feltételeinek megfelelően felhasználható. (CC BY-NC-ND 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

This open access article may be used under the international license terms of Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

